

КОМПАРАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ РОЗВИТКУ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ В ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті виявлено генезис поглядів на професіоналізм педагога в історії суспільної та філософсько-педагогічної думки; обґрунтовано теоретичні засади його дослідження; здійснено компаративний аналіз розвитку педагогічного професіоналізму викладача вищої школи.

Уточнено поняття професіоналізму викладача як соціально-педагогічного явища та психолого-педагогічного феномену, доведено його категоріальний статус. Зазначено, що наведені характеристики мають інтегрований, цілісний характер і є продуктом професійної діяльності в цілому.

Ключові слова: професіоналізм, педагогічний професіоналізм, викладач, професійна діяльність.

Цілком закономірно, що сучасний інтенсивний соціум щоденно висуває нові вимоги до особистості. Нині (власне, як і раніше) прогресивність будь-якого суспільства визначається рівнем розвитку особистості. Саме цей чинник є головним рушієм подальшого прогресу. А розвиток особистості, у свою чергу, забезпечується саме освітою.

Дійсно, як зазначає В. Кремень, “для суспільств, що намагаються бути конкурентоспроможними, зорієнтованими на майбутнє, освіта разом з наукою стають найбільш пріоритетними сферами життєдіяльності, тому що в умовах глобалізації зростає конкурентність як в економічній, так і в інших сферах, і місце кожної країни в цій конкуренції визначається наукою як сферою, що продукує нові знання, і освітою, що олюднює знання, робить їх діяльними” [4, с. 2].

У зв'язку з тим, що сучасній цивілізації притаманний інноваційний тип прогресу, виникає гостра необхідність готувати людину, яка буде жити і діяти в динамічному, постійно змінюваному середовищі, тобто має бути конкурентоспроможною. І тут перед освітою постає ряд запитань. Яким сьогодні має бути сучасний викладач вищого навчального закладу? Скільки часу йому потрібно, щоб стати справжнім професіоналом? Як закласти в собі якісний фундамент мотиваційного, світоглядного, ціннісного гатунку, що визначає основу педагогічного професіоналізму?

Відповідно, доцільним постає питання вивчення наукового феномену та компаративного аналізу розвитку педагогічного професіоналізму викладача вищої школи, що і є **метою статті**.

Незаперечним є той факт, що надпотужним механізмом оновлення вищої освіти України є наявність у вищих навчальних закладах неординарних викладачів, яким притаманні принципово нові підходи до розуміння й оцінювання особливостей високопродуктивності своєї педагогічної діяльності, протилежних традиційним стереотипам професійної свідомості.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що науковці приділяють належну увагу проблемі педагогічного професіоналізму викладача, зокрема таким її аспектам, як:

- педагогічна майстерність викладача вищої школи (І. Зязюн, А. Кузьмінський, С. Рудишин, Н. Тарасевич, А. Сущенко, Т. Сущенко);
- психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу (О. Гура);
- компетентісно орієнтоване управління підготовкою майбутніх викладачів ВНЗ (І. Драч);
- формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи (Р. Цокур);
- теоретичні і методичні засади формування професіоналізму майбутніх психологів у ВНЗ (О. Черепехіна);
- розвиток професіоналізму молодого вчителя в системі післядипломної освіти (Б. Дьяченко);
- психолого-педагогічні фактори підвищення професіоналізму викладача вищої школи (В. Панчук);
- педагогічні аспекти професійного розвитку особистості вчителя в системі післядипломної освіти (М. Войцехівський);
- організаційно-педагогічні умови формування викладацького персоналу (В. Степашко);
- методологічні основи розвитку педагогічного професіоналізму викладача вищого навчального закладу (Н. Гузій, М. Рудіна, Т. Федірчик);
- професіоналізм особистості в психологічному вимірі (Е. Зеєр, Т. Кирпенко, Н. Пряжников, В. Слободчиков);
- педагогічні умови професійної адаптації викладача (В. Бурукіна, С. Вдович, О. Діденко, І. Облес);
- формування професійно-педагогічного іміджу майбутніх викладачів (В. Ісаченко, І. Сушик).

У зв'язку з пріоритетним значенням для нашого дослідження виступає поняття “професіоналізм”, розглянемо його більш детально.

Великий тлумачний словник сучасної української мови трактує професіоналізм як “оволодіння основами і глибинами якої-небудь професії” [2, с. 62].

У Педагогічному словнику знаходимо дещо інше тлумачення вищезначеного поняття: “професіоналізм – це висока підготовленість до виконання завдань професійної діяльності. Професіоналізм спеціаліста виявляється в систематичному підвищенні кваліфікації творчої активності, здатності продуктивно задовольняти вимоги суспільного виробництва та культури. Передумовою досягнення професіоналізму є високий розвиток професійно важливих якостей особистості, її спеціальних здібностей” [8, с. 136].

Словник-довідник з професійної педагогіки подає таке тлумачення професіоналізму професійної діяльності: “осмислене, індивідуальне, суспільно обумовлене позитивно-емоційне реагування, а його компоненти (професіона-

лізм знань, спілкування і самовдосконалення) проявляються у потребі глибокого їх осмислення, трансформування відповідно до поданих суспільних еталонів та їх реалізації на практиці. Педагогічна праця пронизує сплав розумових дій з емоціями. Отримуючи деяку інформацію про зміст, сутність професіоналізму педагогічної діяльності, суб'єкт аналізує її на емоційному й когнітивному рівнях, відбираючи необхідне для практичної роботи, а також задовольняючи у тій чи іншій мірі свою потребу у творчості” [10, с. 229].

Цей же підхід реалізовано у Соціально-педагогічному словнику, проте з деякими змінами. Наведено таке основне значення цього терміна: “сукупність психофізіологічних, психічних та особистісних змін, які відбуваються у людині в процесі оволодіння знаннями та довготривалої діяльності, що забезпечують якісно новий, вищий рівень розв'язання складних професійних завдань” [11, с. 203].

Зазначимо, що у праці А. Маркової “Психологія професіоналізму” [7] цілісно розглянуто розуміння професіоналізму, виділено його складові – мотиваційну та операційну сфери, намічено критерії, рівні, етапи, ступені просування особистості до професіоналізму, визначено чинники, що сприяють чи перешкоджають професійному зростанню.

Згідно з її теорією, професіоналом можна вважати людину, яка оволоділа нормами професійної діяльності, професійного спілкування і здійснює їх на високому рівні, здобуваючи професійну майстерність, дотримуючись професійної етики, відповідно до професійних ціннісних орієнтацій; яка змінює і розвиває свою особистість та індивідуальність засобами професії; прагне зробити творчий внесок до професії, збагачуючи її досвід; прагне і вміє викликати інтерес суспільства до результатів власної професійної діяльності, сприяє підвищенню ролі й престижу своєї професії в суспільстві з урахуванням нових вимог суспільства до неї [7, с. 254].

Деякий інший підхід закладено у працях російської дослідниці Н. Кузьміної. На її думку, професіоналізм характеризується наявністю у фахівця знань, умінь і навичок, що дають йому змогу здійснювати свою діяльність на рівні сучасних вимог науки і техніки. Оскільки будь-яка діяльність є вирішення незліченної низки завдань, професіоналізм у ній виражається, насамперед, в умінні виділяти завдання, їх формулювати, застосувати методологію і методи спеціальних наук для постановки діагнозу і прогнозу у вирішенні завдань, оцінювати й вибирати методи, найбільш відповідні для їх вирішення. Найважливішим показником якості підготовки фахівця у ВНЗ є професіоналізм у вирішенні спеціальних завдань, тобто у сфері інтелектуальної діяльності і творчості (професійній евристиці) [5, с. 49].

Узагальнене означення професіоналізму педагога є доцільним, особливо під час розв'язання професійних завдань. Як наголошує Н. Кузьміна, це дає змогу більш організовано здійснити зазначений процес розвитку, оскільки на його різних етапах будь-який із видів може домінувати: поперше, інтенсивний розвиток умінь гальмуватиметься, якщо від його рівня будуть відставати відповідні йому психологічні професійно важливі якості;

по-друге, випереджальний розвиток професійно важливих якостей уможливує засвоєння нових умінь або підвищення ефективності уже існуючих; по-третє, так може тривати доти, поки не відбудеться рівнева відповідність та їх гармонійне поєднання [6].

До професіоналізму діяльності належать висока професійна кваліфікація і компетентність, різноманітність навичок і знань. Професіоналізм особистості включає високий рівень професійно важливих та особистісно-ділових якостей, креативність, адекватний рівень домагань, мотиваційну сферу і ціннісні орієнтації, спрямовані на прогресивний розвиток. На кожному з етапів становлення особистості професіонала присутній компонент, який є внутрішньою спонукою людини до діяльності – її мотивація. Разом з іншими складовими, що входять до професіоналізму особистості, мотивація є одним з базових і центральних елементів, що спрямовує людину, просуває її до мети, сприяє її розвитку, досягненню найвищого рівня професіоналізму. А. Бодальов відзначає, що справжній професіоналізм завжди поєднується із сильною й стійкою мотивацією на здійснення певної діяльності та на досягнення в ній унікального, неординарного результату [1].

Саме в психології праці психологія професіоналізму існує як самостійний науковий напрям. Проте й досі відсутні чіткі визначення цього поняття. Наприклад, ототожнюються поняття професіоналізму та професійної майстерності. *Майстерність* у психології праці розуміють як властивість особистості, набуту досвідом, як вищий рівень професійних умінь у певній галузі, досягнутий на основі гнучких навичок і творчого підходу. Так, вивчаються умови та закономірності, зміни психіки людини в процесі сходження до вершин професіоналізму; визначення потенціалу людини. Психологічною умовою розвитку професіоналізму є усвідомлення актуальних суперечностей між умовами праці та цілями діяльності, наявними ресурсами фахівця і необхідністю підвищення своєї кваліфікації, самовідношенням до себе як до суб'єкта особистісно-професійного розвитку. Усвідомлення сенсу і цінностей своєї професійної діяльності є ядром професіоналізму і лежить в основі дій професіонала як суб'єкта щодо зміни діяльності, вирішенню завдань, що з'явилися, створює можливість корегувати мотиви діяльності, стимулює потребу в професійному самовдосконаленні [3].

Наукове осмислення категорії професіоналізму в психолого-педагогічній площині дає змогу стверджувати, що поняття “майстерність” трактується вужче (високий фаховий рівень викладача, його загальна культура та педагогічний досвід), а вже на основі цього синтезу відбувається формування професіоналізму діяльності й особистості, а тому вищезазначене поняття є складовою категорії “професіоналізм”.

Зазначимо, що цілком логічним виявляється той факт, що професіоналізм викладача тісно взаємопов'язаний з педагогічною творчістю. Професіоналізм педагога як творчий процес, на думку Т. Сущенко, є “особливим видом буття, що несхожий на всі інші. Він створює дещо досконале в собі і досягає в творчості лише власної відповідальності. Феномен професіоналі-

зму викладача полягає в тому, що педагог удосконалює себе, торкаючись внутрішнього світу своїх вихованців. Намагаючись сприяти розвитку тих, кого навчає, вчитель розвивається сам як особистість. Особливістю професіоналізму педагога як творчої особистості є те, що безліч унікальних життєвих ситуацій і проблем він розв'язує, завдячуючи своїм унікальним творчим якостям вихователя [12, с. 241].

У контексті розв'язання порушеної проблеми розглянемо деякі західні концепції педагогічного професіоналізму, подані Л. Пуховською. Справа в тому, що за західною традицією термін і поняття “професія” (“profession”) використовується переважно щодо престижних занять у галузі медицини, права та архітектури. Що стосується інших видів спеціалізованої діяльності людини, то для їх означення широко вживається термін “calling” та “vocation” у сенсі майстерного володіння певним комплексом умінь. Як зазначає українська дослідниця порівняльної педагогіки, у другій половині ХХ ст. західні вчені не раз робили спроби синтезувати й обґрунтувати певний спектр критеріїв, які регламентують професійну діяльність і професію як таку. Однією із найбільш вдалих спроб у цьому напрямі, за визнанням науковців, є обґрунтована Е. Хойлі “ідеальна модель професії”. Вона включає такі критерії:

1. Поняття “професія” пов'язується з видами діяльності, які репрезентують провідну соціальну функцію.
2. Виконання цієї функції вимагає високого рівня майстерності.
3. Майстерність виявляється як у стандартизованих, так і в нових нетипових ситуаціях діяльності.
4. Крім знань, які отримані через досвід (так званих “рецептурних знань”), необхідні певні систематичні знання; їх здобуття потребує досить тривалого періоду навчання в системі вищої освіти.
5. Під час навчання і професійної підготовки здійснюється інтеграція (соціалізація) в професійній цінності.
6. Професійні цінності мають тенденцію до центрування на інтересах замовників, або клієнтів (clients), а також на визнанні вищості цих інтересів; до певної міри вони відбиваються в етичному коді професії.
7. Вихід на практичні рішення в різних нестандартних ситуаціях на основі застосування умінь, що базуються на знаннях, вимагає свободи для власних суджень і дій професіонала.
8. У зв'язку зі спеціалізацією професійної практики організовані професії повинні мати: сильний вплив на формування громадської думки та політики; високий рівень контролю щодо професійної відповідальності; високий рівень автономії членів професії стосовно держави.
9. Тривалий термін професійної підготовки й освіти, відповідальність, центрування на інтересах замовників обов'язково винагороджуються прес-тижем професії та відповідним рівнем заробітної плати [9, с. 10–11].

Висновки. Отже, конкретизація сутності й вияв діалектичного взаємозв'язку понять “професіоналізм” і “професійна майстерність” дають

змогу зазначити, що саморозвиток фахівця детермінується зсередини особистісною потребою. А отже, розвиток професіоналізму його діяльності має здійснюватись, насамперед, за рахунок пробудження внутрішніх сил і резервів особистості, саме тих базисних новоутворень у вигляді професійно важливих якостей і вмінь, які входять до структури акмеологічних інваріантів професіоналізму. Тому квінтесенцією професійного саморозвитку викладачів є усвідомлення ними необхідності змін, перетворення власного внутрішнього світу, пошуку нових шляхів і можливостей самоздійснення в педагогічній діяльності.

Зважаючи на термінологічну багатоманітність, ми на основі узагальнення отриманих результатів уточнили конструкт “педагогічний професіоналізм”, який розглядаємо як:

- ієрархію професійних умінь, оволодіння якими забезпечує високі результати навчальної діяльності вихованців;
- високий рівень психолого-педагогічних і науково-предметних знань та умінь у поєднанні з відповідною педагогічною культурою викладача;
- процес набуття педагогами відповідних знань, умінь, навичок та розвиток особистісних рис, що впливають на ефективність викладацької діяльності та здатність професіонала до неперервної освіти;
- комплекс особистісних властивостей людини, який дає їй змогу стабільно досягати позитивних результатів у певному виді діяльності шляхом використання оптимальних алгоритмів розв’язання професійних завдань на основі самореалізації суб’єкта діяльності;
- особистісне новоутворення, тобто набути в результаті педагогічної діяльності професійну культуру та сформовану професійну самосвідомість;
- наявність у суб’єкта високого професійного і соціального статусу, системи особистісної і діяльнісної нормативної регуляції, що динамічно розвивається, постійної націленості на саморозвиток і самовдосконалення, на особистісні й професійні досягнення.

Список використаної літератури

1. Бодалев А.А. Вершина в развитии взрослого человека: характеристики и условия достижения / А.А. Бодалев. – М. : АСТ, 1998. – 168 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і головн. ред. В.А. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2002. – 1440 с.
3. Кархалев И.В. Развитие правовой компетентности – путь к профессионализму. Психологический аспект [Электронный ресурс] / И.В. Кархалев // Вестник ДИТУД. – 2004. – № 2. – Режим доступа: <http://www.ditud.ru/gSDL/cgi-bin/library.exe?e=d->.
4. Кремень В. Освіта в контексті цивілізаційних змін / В. Кремень // Шлях освіти. – № 4. – 2010. – С. 2–4.
5. Кузьмина Н.В. Проблемы профессиональной подготовки специалистов в вузах / Н.В. Кузьмина ; [под ред. Н.В. Кузьминой] // Проблемы отбора и профессиональной подготовки специалистов в вузах. – Л., 1970. – С. 47–61.
6. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н.В. Кузьмина. – М. : Педагогика, 1990. – 243 с.
7. Маркова А.К. Психология профессионализма / А.К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд “Знание”, 1996. – 312 с.

8. Педагогический словарь / [В.И. Загвязинский, А.Ф. Закирова, Т.А. Строкова]. – М. : Академия, 2008. – 352 с.
9. Пуховська Л.П. Сучасні підходи до професіоналізму вчителя в різних освітніх системах: порівняльний аналіз / Л.П. Пуховська // Теорія і практика управління соціальними системами : щоквартальний науково-практичний журнал. – Х. : НТУ"ХП", 2000. – С. 7–14.
10. Словник-довідник з професійної педагогіки / [за ред. А.В. Семенової]. – О. : Пальміра, 2006. – 362 с.
11. Соціолого-педагогічний словник / [за ред. В.В. Радула]. – К. : ЕксОб, 2004. – 304 с.
12. Сущенко Т.И. Педагогическое творчество – важнейший показатель профессионализма учителей и преподавателей высшей школы / Т.И. Сущенко // Проблемы та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. пр. / за ред. Л.Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О.Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Харків : НТУ "ХП", 2010. – Вип. 27 (31) : в 3 ч. – Ч. 1. – С. 237–245.

Стаття надійшла до редакції 25.07.2013.

Дубревский Ю.М. Компаративный анализ особенностей развития педагогического профессионализма в теории и практике высшего образования

В статье выявлен генезис взглядов на профессионализм педагога в истории общественной и философско-педагогической мысли; обоснованы теоретические основы его исследования; осуществлен компаративный анализ развития педагогического профессионализма преподавателя высшей школы.

Уточнено понятие профессионализма преподавателя как социально-педагогического явления и психолого-педагогического феномена, доказан его категориальный статус. Акцентировано, что данные характеристики носят интегрированный, целостный характер и являются продуктом профессиональной деятельности в целом.

Ключевые слова: профессионализм, педагогический профессионализм, преподаватель, профессиональная деятельность.

Dubrevsky Y. Comparative analysis of the features pedagogical professionalism in the theory and practice of higher education

Based on the analysis of best educational thought and social practices identified in the history of the genesis of the developed views on the nature, mechanisms, high-quality background of pedagogical work.

In article the genesis of sights on professionalism of an educator in a history of public and philosophy-pedagogical ideas is analyses, the principles of its research are justified. Concepts of professionalism of an educator is updated as social-pedagogical and psychology-pedagogical phenomenon, its categorial status is proved. The essence, contents and structure of pedagogical professionalism are defined, the theoretical model is worked out.

Grounded theoretical basis of research professionalism of the teacher in terms of general scientific and modern of approaches to develop a comprehensive and holistic understanding of the spirit and assumptions forming.

Analyzed the conceptual apparatus of the theory of professional pedagogical work, clarified the concept of teacher professionalism as a social and pedagogical conditions and psycho-pedagogical phenomenon, proved his categorial status. The attention is that these features are integrated, holistic in nature and are the product of the occupation as a whole.

Determined by the nature and content of teacher professionalism. The features of the subject area and the specifics of the essential teaching of the teacher as a factor in the formation of his professionalism in line with current trends in the development of theory and methods of professional pedagogy.

Key words: professionalism, teaching professional, teacher, professional activity.